

Heemtjdinghen

54ste jaargang nr. 4, december 2018

Indijk: gemeente zonder grenzen

De meeste lezers zullen waarschijnlijk nog nooit van de gemeente Indijk hebben gehoord. Toch heeft deze gemeente wel degelijk bestaan. De naam verwijst niet naar een gebied bij Woudsend aan het Friese Heegermeer, maar naar een stuk land bij Harmelen. Het onderstaande geeft een inzicht in de korte periode van het bestaan van Indijk.

Inhoud

Indijk: gemeente zonder grenzen door Kees Floor	89
De oudste oorkonden van het RHC door Marianna Kersten en Rob Alkemade	95
Het Verhaal van Woerden (8): Woerden en de slag om Holland door Jan van Es	100
Commanderijen van de Johannier Orde (4): Montfoort door Tom Versélewe de Witt Hamer	102
Boeksignalement: <i>De dam bij Hoppenesse</i> door Frans van Bork	108

Illustratie omslag:

De Slag bij Vlaardingen in 1018 tussen graaf Dirk III van Holland en de Duitse keizer Hendrik II betekende veel voor de ontwikkeling van het gebied waar later de stad Woerden zou ontstaan. (Detail van illustratie in Het leven van onze voorouders van N. de Roever en G.J. Dozy)

Lidmaatschap van de SHHV is voor onbepaalde tijd en wordt automatisch verlengd. Opzeggen uiterlijk 4 weken voor begin van kalenderjaar (zie ook het colofon).

door Kees Floor

Op 1 oktober 1832 ging het Nederlandse kadaster van start. De voorbereidingen hadden in totaal ongeveer twintig jaar geduurd. In onze regio werkte men er reeds in 1819 en 1820 aan. In die periode werd het gebied dat viel onder de provincie Utrecht bewerkt. In 1827 en 1828 volgde het Zuid-Hollandse deel.¹ In die aanloopperiode werden de grenzen met de buurgemeenten bepaald en formeel vastgelegd. Dat betrof onder andere alle toenmalige gemeenten die inmiddels zijn opgegaan in de huidige gemeente Woerden.

Alle gemeenten? Nee, het kleine Indijk bij Harmelen werd overgeslagen. Dat kwam overigens niet door de geringe omvang of door een opstandige bevolking. Ook was niet te verwachten dat er zich problemen zouden voordoen bij het vaststellen van de Indijkse grenzen; bij zes van de zeven buurgemeenten² waren de grenzen met Indijk in 1818 en 1819 namelijk al vastgelegd en later zou blijken dat de grensbepaling met Woerden evenmin problemen zou hebben opgeleverd. Waarom moest Indijk het als enige gemeente zonder formeel vastgelegde grenzen stellen?

Draaiboek

Bij het bepalen van de gemeentegrenzen ging men te werk volgens een draaiboek dat nog stamde uit de Franse tijd, maar na het vertrek van de Fransen de standaard is gebleven.³ We illustreren hier de gang van zaken aan de hand van de procedure zoals die in Gerverscop, een kleine gemeente die wel formele grenzen

kreeg, werd doorlopen. Het proces was daar overzichtelijk door de eenvoud van de grenslijnen en het beperkt aantal buurgemeenten dat erbij was betrokken. Aan de oostkant grensde Gerverscop aan Laag Nieuwkoop, aan de zuid- en westzijde aan Indijk en voorbij de noordgrens lagen Teckop en Kockengen.

De werkzaamheden vonden plaats op maandag 24 mei 1819. Op die dag meldde A. Slits, landmeter der eerste klasse, zich op het raadhuis van Gerverscop. Hij was in het gezelschap van controleur Hammecher der Directe Belastingen en had afgesproken met schout C.J. Nagtglas.⁴ Alle belanghebbenden waren uitgenodigd de grensbepaling bij te wonen. Daarom waren ook de schouten G.N. Budding van Laag Nieuwkoop en van Indijk⁵, J.G. Schuak van Teckop en D. van Schaardenburg van Kockengen naar het raadhuis gekomen

'ten einde in derzelver wederzijdsch bijzijn de grensscheiding op te nemen van het grondgebied van de gemeente Gerverscop'.⁶ De schouten konden zich laten bijstaan door een of meer aanwijzers; in aanzien staande inwoners die goed op de hoogte waren van de situatie ter plaats. Zo waren A. van Hemert en J.W. de Bruyn erbij als aanwijzer van respectievelijk Gerverscop en Kockengen.

Rondgang

Een belangrijk onderdeel van de procedure ter bepaling van het grondgebied van een gemeente vormde volgens de daarvan opge-

maakte processen-verbaal van grensbepaling een rondgang langs de buitengrenzen. In ons geval werd eerst de grens met Laag Nieuwkoop langsgelopen. Deze ging door het midden van de rivier de Bijleveld vanaf de Hollandse Kade, het beginpunt van de rondwandeling, tot aan de Kortekse brug, een afstand van ongeveer 2600 meter.⁷ Daar begon de grens met de gemeente Indijk. Deze liep eerst in een zuidwestelijke richting twee kilometer langs de zuidzijde van de Breudijk, daarna langs sloten en een stukje Gerverskopsdijk (Gerverscop) naar het noordwesten tot bij een kade die de Landscheiding werd genoemd (huidige naam: Hollandse Kade), waar de grens met de gemeente Teckop werd bereikt. Vandaar verder in noordoostelijke richting, eerst langs de Landscheiding die diende als grens met Teckop, daarna via de in het ver-

lengde daarvan liggende Hollandse Kade, die fungeerde als grens met Kockengen, terug naar het beginpunt in de rivier de Bijleveld.

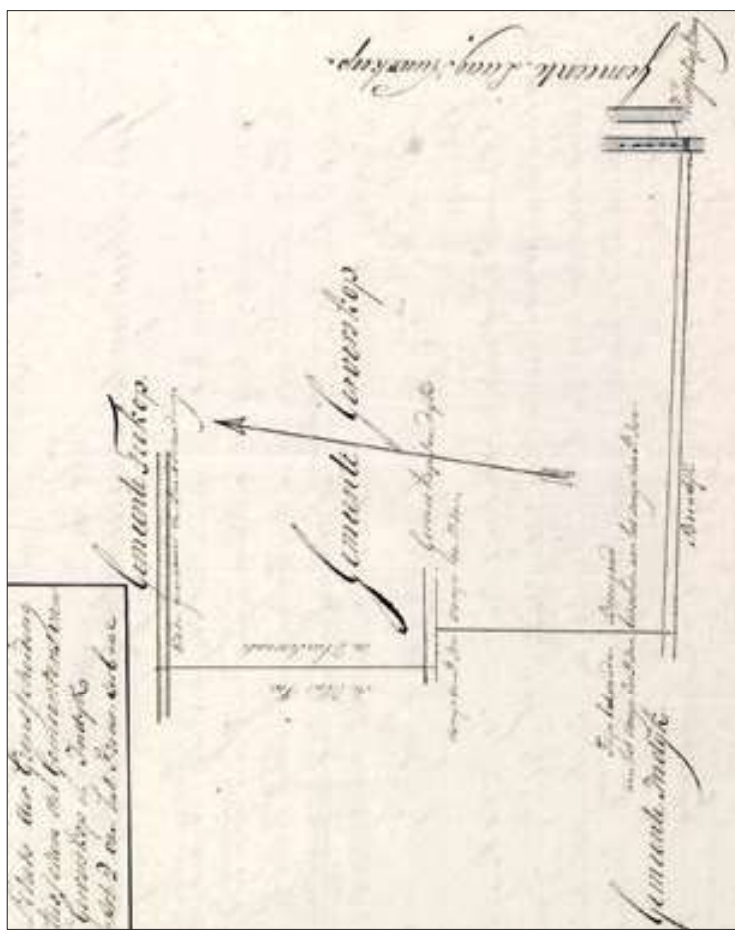
De bevindingen van die dag werden vastgelegd in een proces-verbaal van grensbepaling^{8b}, dat bestond uit vier artikelen, namelijk een per aangrenzende gemeente. Ook werd er van elke grens met een buurgemeente een schets van de grensscheiding vervaardigd, die als hulp bij het opstellen van de tekst, of later ter verduidelijking ervan kon dienen en als bijlage bij het proces-verbaal werd gevoegd. De afbeeldingen 2 en 3 geven enkele voorbeelden van dergelijke schetsen.

Overige gemeenten

Gerverscop was niet de enige gemeente die door het provinciebestuur van Utrecht was

Afbeelding 1: Uitsnede uit de 'kaart van de provincie Utrecht, met gemeentegrenzen volgens de in de periode 1818-1832 opgemaakte processen-verbaal van grensbepaling', door P. van den Bosch, 1836. Bron: Beeldbank Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht LeW_5D3_17707.

Afbeelding 2: 'Schets der grensscheiding tusschen de gemeentens van Gerverscop en Indijk'. Bijlage bij het 'proces-verbaal der grensbepaling van het grondgebied der gemeente van Gerverscop', 24 mei 1819. Bron: hisgis.nl

aangewezen voor het opnemen van de gemeentegrenzen in 1819. In datzelfde jaar bepaalde het koppel Slits/Hammecher volgens dezelfde procedure de grenzen van Harmelen, Kamerik Houtdijken, Kamerik Mijzijde, 's-Gravesloot en Zegveld. Steeds verzamelde zich de groep notabelen bij het raadhuis, spoedde zich vandaar naar het beginpunt van de wandeling rond het grondgebied van de op te nemen gemeente en legde het traject af. Bij elke wisseling van buurgemeente stelde de landmeter een artikel op van het proces-verbaal van grensbepaling, dat de betrokkenen vervolgens ondertekenden. En steeds was het

eindproduct een proces-verbaal van grensbepaling met evenveel artikelen als er buurgemeenten waren en een zelfde aantal schetsen der grensscheiding als bijlagen.

Een deel van het grondgebied van het huidige Woerden viel destijds onder Zuid-Holland. Het provinciebestuur zette de toenmalige gemeenten Woerden, Rietveld en Barwoutswaarder op de lijst voor 1827. In dat jaar werd de gemeentegrenzen ook daar formeel vastgelegd middels een proces-verbaal van grensbepaling.^{8a}

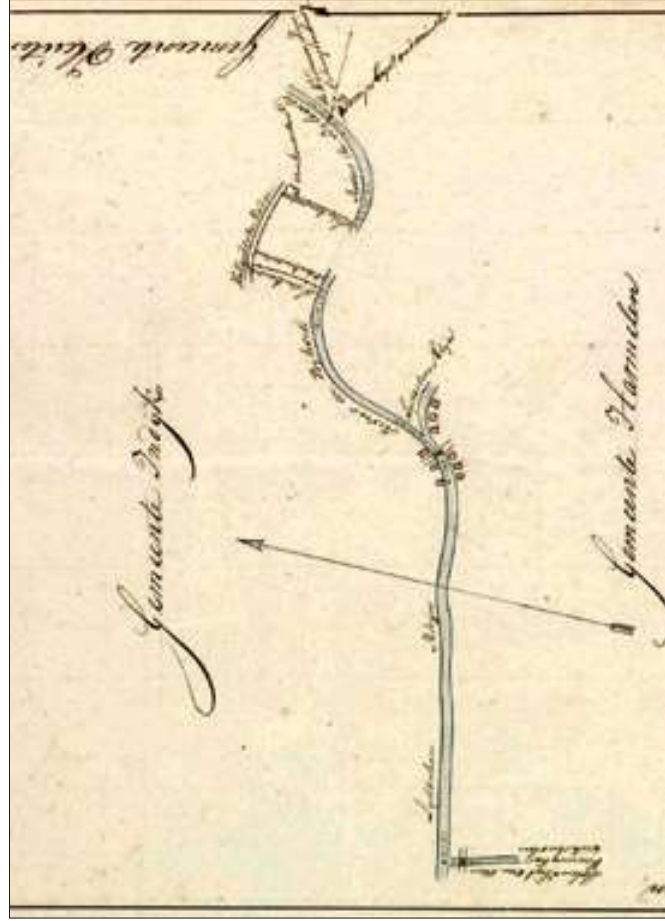
Wijziging provinciegrens

We gaan nog even terug naar landmeter Slits. Nog twee maal zou hij door het provinciebestuur van Utrecht naar de omgeving van Woerden gedirigeerd worden. De eerste maal was in 1821. Per 1 januari van dat jaar was er een wijziging van de provinciegrens ingegaan, waarbij Teckop en Indijk van Zuid-Holland waren overgegaan naar Utrecht. Doordat de provincie Zuid-Holland onze regio pas in 1827 van officiële gemeentegrenzen zou laten voorzien, waren deze twee gemeenten in 1919 nog niet aan bod gekomen. Teckop kreeg zijn officiële grenzen vanuit Utrecht alsnog op 25 juli 1821.

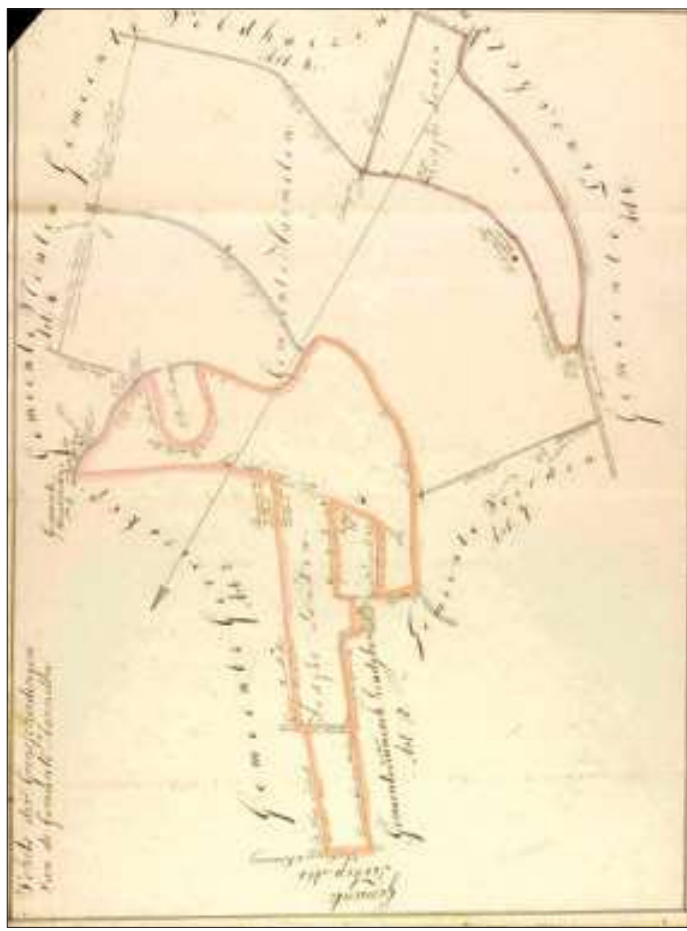
Bij Indijk is er geen proces-verbaal van grensbepaling meer opgesteld. Twee weken na de

overgang naar de provincie Utrecht werd het namelijk bij Harmelen gevoegd. De gemeente was nog geen vier jaar zelfstandig geweest; slechts vijf Nederlandse gemeenten van na de Franse tijd hadden een nog kortere levensduur.⁹ In plaats van een rondgang rond het zelfstandige Indijk werd gekozen voor een hernieuwde formele bepaling van de grenzen van het met Indijk gefuseerde Harmelen. Door deze beslissing bleef Indijk uiteindelijk grenzenloos. Slechts een straatnaam in Harmelen verwijst nog naar de voormalige gemeente.

Om de buitengrenzen van het 'nieuwe' Harmelen vast te leggen werd Slits in 1822 opnieuw deze kant opgestuurd. De afstand die bij de grensbepaling rond het grondgebied van Harmelen moest worden afgelegd was aan-

Afbeelding 3: 'Schets der grensscheiding tusschen de gemeentens van Harmelen en Indijk'. Bijlage bij het 'eerste proces-verbaal der grensbepaling van het grondgebied der gemeente van Harmelen', 10 juni 1819. Bron: hisgis.nl

Afbeelding 4: 'Schets der grensscheidingen van de gemeente Harmelen'. De oude grenzen van Indijk zijn voor het huidige artikel rood gemarkeerd. Bijlage bij het 'tweede proces-verbaal der grensbepaling van het grondgebied der gemeente van Harmelen vereenigd met den Indijk', 9 september 1822.

Bron: hisgis.nl

Naschrift

Bij de bovenstaande reconstructies van de vastlegging van de gemeentegrenzen zijn de teksten uit de processen-verbaal steeds letterlijk toegepast. In feite kunnen we de opbouw van deze documenten echter beter opvatten als een stramen dat bij de beschrijving en vastlegging van gemeentegrenzen werd gevolgd. In 's-Gravesloot met een omtrek van 6 kilometer, zou een rondgang nog wel in 1 dag kunnen plaatsvinden. Bij Kamerik Houdijk en met een omtrek van ongeveer 25 kilometer wordt dat al een stuk lastiger. Bij sommige gemeenten in het oosten van de provincie Utrecht, zoals

zienlijk toegenomen: in plaats van de 14 kilometer van 1819 ging het in 1822 om 24,5 kilometer.

Inmiddels paste de landmeter de regel om per buurgemeente een afzonderlijke schets der grensscheiding te vervaardigen, niet meer rigoreus toe. Zowel bij Teckop als bij Harmelen-nieuwe-stijl werd volstaan met een enkele, alle grenzen met de buurgemeenten omvattende tekening. Later, bij de grensbepalingen van de onder Zuid-Holland ressorterende gemeenten, zou blijken dat het vervaardigen van schetsen met in een keer alle gemeentegrenzen erop een gangbare praktijk was geworden.

Zeist, Leusden en Woudenberg, elk met een omtrek van 53 kilometer &c. weten we het zeker: dit zal niet in 1 dag zijn gedaan. Ook de in de diverse documenten genoemde datum is niet altijd betrouwbaar. Zo zou de grensbepaling van Laag Nieuwkoop hebben plaatsgevonden op een zondag, wat vrij onwaarschijnlijk is.

Het proces-verbaal van grensbepaling van Teekop van 25 juli 1821 bevat nog een artikel over de grens met Indijk; deze gemeente was zoals we zagen echter reeds meer dan een half jaar eerder opgegaan in Harmelen. De voorbeelden om tot het proces-verbaal te komen hadden kennelijk geruime tijd in beslag genomen. Waarschijnlijk liepen de schouten van buurgemeenten ook alleen mee langs de eigen grens.

Noten

1. De gemeenten Gerverscop, s Gravesloot, Harmelen, Kamerik Houtdijken, Kamerik Mijzijde, en Zegveld ressorteerden onder de provincie Utrecht; Barwoutswarder, Rietveld en Woerden onder Zuid-Holland. Indijk en Teekop gingen op 1 januari 1821 over van Zuid-Holland naar Utrecht.
2. De buurgemeenten van Indijk waren: Teekop, Gerverscop, Haarzuilens, Vleuten, Harmelen, Woerden en Kamerik Houtdijken.
3. *Methodique Verzameling der wetten, decreten, reglementen, instructiën en beslissingen, betrekkelijk het Cadaster van het Fransche Rijk*, eerste deel. Amsterdam 1812.
4. De burgemeesters van 'gemeenten ten plattelande' werden tot 1825 aangeduid als schout.
5. G.N. Buddingh was notaris te Woerden en schout van Harmelen, Indijk, Veldhuizen, Laag Nieuwkoop en Maarssenbroek.
6. Het Utrechts Archief, toegang 1294 inv.nr. b. 3799.
7. Langs de huidige wegen Wagendijk, Rodendijk en Kortjaksepad.
8. Het Utrechts Archief, toegang 1294 inv.nr. a. 2692. b. 3799. c. 3800.
9. Durgerdam, Holysloot, Lobith, Loe-Kroonenburg en Thamen. Bron: Meer, A. van der, en Boonstra, O.: *Repertorium van Nederlennandse gemeenten vanaf 1812*, Diemen/Arnhem 2011.

De oudste archiefstukken van het Regionaal Historisch Centrum

Op 15 mei 2018 hield prof. dr. Jan Burgers van de Universiteit van Amsterdam een boeiende lezing voor onze vereniging over de geschiedenis van het Schrift in de Middeleeuwen. Kort daarna – op 15 juni – vond een excursie plaats naar de Koninklijke Bibliotheek in 's-Gravenhage. Daarbij werd de leden van de SHHV een presentatie gegeven van al dan niet verluchte handschriften en oorkonden. Onder deskundige leiding werd zo een inzicht gegeven in de geschiedenis van het schrift.

Naar aanleiding van beide activiteiten zijn Marianna Kersten en Rob Alkemade op zoek gegaan naar de oudste bewaard

gebleven documenten over gebeurtenissen in de regio van onze vereniging. Dat leidde tot enkele boeiende vondsten. In deze bijdrage presenteren zij een overzicht van de oudste documenten in de collectie van het RHC Rijnstreek en Lopikerwaard. Van een oorkonde geven zij een transcriptie.

De documenten bieden een mooi kijkje in de economie van de middeleeuwse gezondheidszorg. Daarnaast worden de rechten van Woerdense burgers helder gesteld. We hopen dat de lezers van *Heemtijdinghen* zich zo in lang vervlogen dagen kunnen verplaatsen.

Akte uit 1393

Akte waarbij hertog Albrecht van Beieren de rechtsvordering tegen poorters van de stad Woerden regelt, 8 november 1393. RHC Rijnstreek en Lopikerwaard, Stadsarchief Woerden (archieffnummer W001), inventarisnummer 54